

Kitap Tanıtımı:

Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008, edited by: Ekrem Čaušević, Nenad Moačanin and Vjeran Kursar,
Berlin: LIT Verlag 2010, 1033 s.

*Hatice Oruç**

CIEPO (Comité International Études Pré-Ottomanes et Ottomanes/ International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies/Osmanlı Öncesi ve Osmanlı Çalışmaları Uluslararası Komitesi)'nin 18. Sempozyumu 25-30 Ağustos 2008 tarihinde Hırvatistan'ın başkenti Zagreb'de Zagreb Üniversitesi Felsefe Fakültesi'nde yapıldı. Sempozyum süresince sunulan bildiriler, Sempozyumu düzenleme işini üstlenmiş olan ve bu işi büyük bir başarı ile gerçekleştirmiş bulunan Zagreb Üniversitesi öğretim elemanları Prof. Dr. Ekrem Čaušević, Prof. Dr. Nenad Moačanin and Dr. Vjeran Kursar'ın editörlüğünde Berlin'de LIT Verlag tarafından 2010 yılında *Perspectives on Ottoman Studies: Papers from the 18th Symposium of the International Committee of Pre-Ottoman and Ottoman Studies (CIEPO) at the University of Zagreb 2008* başlığı ile yayımlandı. Editörler kısa takdim yazılarında Sempozyumda sunulan bildirilerin dördü hariç tamamının bu bildiri kitabında yer aldığını belirtmektedirler. Söz konusu dört bildiri çok sayıda resim ihtiva ettiğinden baskı masraflarını ziyadesi ile artırmaktaydı, hatta kitabın basılmaması gibi bir durum dahi söz konusu idi. Bundan dolayı dört bildiri, yayınlanmaları için farklı çözümler bulunmak üzere söz konusu bildiri kitabına dâhil edilmemişlerdir.

Kitapta, yazım dilleri Türkçe, İngilizce, Fransızca ve Almanca olmak üzere 81 tebliğ yer almaktadır. Tebliğler konularına göre altı ana başlık altında toplanmıştır.

* Doç. Dr., Ankara Üniversitesi, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Tarih Bölümü,
oruc@humanity.ankara.edu.tr

- **Ethnic Groups, Revolts, Nationalism, War (Etnik Gruplar, Ayaklanmalar, Milliyetçilik, Savaş)** ana başlığı altında 19 bildiri yer almaktadır. Bildiriler daha çok 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarına odaklanmakta; ya konu ya da zaman Birinci Dünya Savaşı'na göre belirlenmektedir, dolayısıyla çıkış noktaları Birinci Dünya Savaşı'dır. Bildirilerde farklı mekân ve konular savaş öncesi, savaş esnası ve savaş sonrası şeklinde Birinci Dünya Savaşı ile bağlantılıdır. Etnik gruplar, gezgin keşişler, Osmanlı merkezî yönetimi ile çekişme halinde bulunan ayanlar gibi konuları işleyen bildiri metinleri de bu başlık altında yer almaktadır. Bu kısımdaki bildiri metinleri aşağıda Birinci Dünya Savaşı etrafında kurgulanmış olanlardan geriye doğru bir sıralama ile değerlendirilmiştir.

Bülent Özdemir savaş öncesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiliz şirketlere sipariş ettikleri "Sultan Osman" ve "Reşadiye" savaş gemilerinin yapımları tamamlanmasına rağmen teslimatın gerçekleşmemesi ve İngiltere tarafından el konulmasının askerî sebepleri ve hukukî yönlerini araştırmaktadır ("*İngiltere, I. Dünya Savaşı Arifesinde, Osmanlı Savaş Gemileri "Sultan Osman I" ve "Reşadiye"yi Neden Teslim Etmedi?*", s. 179-188). Bu sırada İngiltere henüz savaşa dâhil değildir, Osmanlı İmparatorluğu da savaşın dışındadır ve tarafsızlığını ilan etmiş durumdadır.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesi ile Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'deki limanları ve kıyı şeridinin Rus donanması tarafından bombalanması, Kafkas cephesinin çökmesi ve üstünlüğün Rus ordusuna geçmesi Doğu Karadeniz Bölgesinde yaşayan Müslümanların batıya göçüne sebep olmuştur. Hikmet Öksüz, bildirisinde 1916-1918 yılları arasında yaşanan ve bölgede "muhacirlik" olarak adlandırılan bu göç olgusunu işlemiştir ("*I. Dünya Savaşı Sırasında Rus Donanmasının Karadeniz Limanlarını Bombalaması*", s. 173-178).

İngiliz kolonileri olan Avusturya ve Yeni Zelanda savaşta İngiltere'nin yanında yer almışlar; bu ülkelerin askerlerinden oluşan ve ANZAK ismi verilen kolordu 1915'de Çanakkale Savaşı'nda Türklere karşı savaşmıştır. Bayram Akça'nın bildirisinin konusunu Çanakkale Savaşı'nda ANZAK'lar oluşturmaktadır ("*Çanakkale Savaşlarında Anzakların Rolü*", s. 27-38).

Salih Özkan bildirisinde, 1915 Tehcir Kanunu, kanunun muhtevası ve uygulamasına dair izahlar ile birlikte tehcir dışı tutulan Ermeniler konusunu alt başlıklar halinde sunmaktadır ("*Tehcir Harici Tutulan Ermeniler*", s. 189-205). Tehcir doğrudan cephelerin güvenliğini sarsacak bölgelerde uygulanmıştır. Bunlardan birincisi Kafkas ve İran cephesinin gerisini oluşturan Erzurum, Van ve Bitlis dolaylarıdır. İkincisi ise Sina cephesi gerilerini oluşturan Mersin İskenderun bölgeleridir. Sebebi Ermenilerin bu bölgelerde düşmanla işbirliği yaptıklarının tespit edilmiş olmasıdır. Daha sonra bu uygulama isyan çıkarıcı, düşmanla işbirliği yapan ve Ermeni çetelerine yataklık eden diğer bölgelerdeki Ermenileri de kapsamıştır. Batı Anadolu'da yaşayan Ermeniler cepheden uzak bölgelerde olduklarından büyük ölçüde tehcir dışında tutulmuşlardır. Bunlardan

başka tehcir dışı tutulan başka Ermeniler de bulunmaktadır ve bildiride bunlar şu şekilde tasnif edilmişlerdir: a) Katolik ve Protestan olan Ermeniler; b) Devlet memuriyetinde çalışan Ermeniler ve aileleri; c) Osmanlı ordusunda asker olan Ermeniler ve aileleri; d) Yabancı konsolosluklarda görevli olanlar; e) Yabancı devlet tebaası olan Ermeniler; f) Yabancı şirketlerde çalışan Ermeniler; g) Yerli Fabrikalarda çalışan Ermeniler; h) Misyoner okullarında çalışan Ermeniler; k) ticaretle uğraşan Ermeniler.

David Kushner, savaşın sonlarında Necef Çölü'nde Osmanlı dönemi Kudüs Eyaleti'nde Beerşeba şehrinde çıkarılan "Musavver Çöl" gazetesi hakkında yazmaktadır (*The Musavver Çöl: An Ottoman Journal in Beersheba at the end of World War I*, s. 167-172). Gazete 10 Kasım 1916 ile 28 Mayıs 1917 tarihleri arasında düzenli olarak 15 günde bir ve toplamda 12 sayı yayınlanmıştır. Yazar, gazetenin kendisini toplumsal, bilimsel ve edebî bir gazete olarak tanımlamasına rağmen, içeriğinden asıl amacının hem Türk hem Arap okuyuculara Osmanlı önderliği mesajını iletmek ve İmparatorluğun bu kritik anında vatanseverlik ve fedakârlık duygularını telkin etmek olduğunu belirtmektedir.

Savaş sonrasında İngiltere Mondros Ateşkes Anlaşması ile petrol kaynakları açısından zengin Musul bölgesini işgal etmiştir. Bölge halkının Türklere ve Osmanlı Devleti'ne olan temayülünü yok etmeye çalışan İngilizler bu amaçla bölgede etkin olan aşiret reislerini kendi yanlarına çekmeye çalışmışlardır. Bu bağlamda, Türklere karşı bir Kürt şeyhi olan Şeyh Mahmut ile anlaşılmıştır. Serdar Sakin bildirisinde İngiltere'nin Musul halkının desteğini kazanmak adına yaptıklarını ve Şeyh Mahmut ile işbirliğini konu edinmektedir ("*Osmanlı Mirası Üzerinde Etnik ve Siyasi Bir Hareket: Şeyh Mahmut Olayı*", s. 207-221). Şeyh Mahmut'un İngiltere ile anlaşmasını bozması, Türkler ile işbirliği içine girmesi, bu sebeple İngilizler tarafından bertaraf edilmesi, ardından Musul üzerinde yeniden denetim kuran İngilizlerin hareketleri ve baskısından bunalan Musul halkının Türk idaresini tercih ediyor olması ele alınan diğer konulardır. Kürt aşiretler Musul'da İngiltere'ye karşı birleşme konusunda Mustafa Kemal ile müzakerelerde bulunmuşlardır. Türkler ile Kürtlerin ittifakını kendileri için ciddi bir tehlike olarak algılayan İngilizler yine tutuklayıp Hindistan'a sürmüş oldukları Şeyh Mahmut'u sahneye çıkarmışlardır.

Abdul Rahim Abu Husayn tarafından kaleme alınan bildiri de ("*Lebanese Heroes and Ottoman Villains: The Ma'ns of Lebanon, 16-17th Centuries*", s.13-25) Birinci Dünya Savaşı sonrası dönemi ele almaktadır. 1920'de kurulan modern Lübnan Devleti'nin oluşum sürecini araştırmaktadır. Bu oluşumu anlamak için Osmanlı dönemine özellikle de 16. ve 17. yüzyıllara bakmak gerektiğini düşünen yazar bu döneme yoğunlaşmaktadır.

Mucize Ünlü, 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun Balkan topraklarında karşılaştıkları problemler çerçevesinde önemli bir bildiri sunmuştur. Bildirisi "*II. Abdülbamid Döneminde Utlablar*" başlığını taşımaktadır (s. 229-244). Yazar, 1870'li yıllara kadar kendilerinden fazlaca söz edilmeyen

Ulahlar'ın bu tarihten sonra Makedonya sorunu sebebiyle gündeme geldiğini belirtmektedir. Çoğunlukla Manastır, Selanik, Kosova ve Yanya vilayetlerinde bulunan Ulahlar, Makedonya sorunu çerçevesinde aynı mezhepten olan Rumlarla büyük sorunlar yaşamışlardır. Bulgarların Rum Patrikhanesi'nden ayrılmasıyla patrikhane nüfuz kaybetmiş, kaybettiği bu nüfuz ve etkisini artırmak adına Ulahları Rumlaştırma çabası içine girmiştir. Ulahların ayrı kiliselerde kendi papazlarıyla ayin yapma ve ayrı mekteplerde kendi dilleriyle eğitim görme isteklerini reddetmiştir. Osmanlı yönetimi patrikhanenin Ulahları asimile faaliyetleri karşısında onların kendi kiliselerinde kendi papazlarıyla ayin yapma ve kendi mekteplerinde kendi dillerinde eğitim görme arzularına sıcak bakmasına rağmen patrikhaneyi göz ardı edememiştir. Rumların ülkedeki nüfusunu ve konumunu düşünerek Ulahları gücendirmeden isteklerini geciktirmek durumunda kalmıştır. 1897 Yunan Savaşı'ndan sonra Ulahların taleplerine daha sıcak bakan Osmanlı hükümeti onları ancak Mayıs 1905'te ayrı bir millet olarak tanımıştır.

Bosna'nın 1878'de Avusturya-Macaristan tarafından işgal edilmesi üzerine Bosnalı Müslümanlar/Boşnaklar Osmanlı imparatorluğunun önce Balkanlardaki topraklarına ve ardından Anadolu'ya göç etmeye başlamışlardır. Muammer Demirel, bildirisinde bu göçlere karşı sultan II. Abdülhamid'in tutumunu, göçmenlerin uygun yerlere yerleştirilmeleri konusunda devletin girişimlerini ve yerleştikleri yerleri konu edinmiştir ("*Türkiye'de Bosna Göçmenleri*", s. 137-156).

Çukurova bölgesinde özellikle 18. yüzyılın ikinci yarısında her biri buldukları bölgeleri kendi istekleri doğrultusunda idare eden çeşitli ayan aileleri ortaya çıkmıştır. Bunlardan biri Kozanoğulları'dır. 19. yüzyılda Kozan (Sis) bölgesinde devlet idaresinden yoksun tamamıyla Kozanoğullarının keyfi idaresi altında büyük bir karmaşa ve asayişsizlik söz konusudur. Emine Altunay Şam bildirisinde Kozanoğullarının sebep olduğu olayları, devlet tarafından alınan tedbirlerle bölgedeki güçlerinin kırılmasını ele almakta ve bu bağlamda Fırka-i Islahiyye'nin kuruluşu (1864), hedefleri ve faaliyetlerini anlatmaktadır ("*Adana Eyaleti'ne Bağlı Kozandağı Eşkiyalık Olayları ve Alınan Tedbirler (1864-1865)*", s. 65-79).

Robert Zens "*Ottoman Provincial Notables in the Eighteenth Century. A Comparative Study*" (s. 245-252) başlıklı çalışmasında 18. yüzyılda Balkanlar, Anadolu ve Arap eyaletlerinden ayanları bir arada toplayarak, küçük ve büyük ayanlar sınıflaması yanında Ottoman Warlords (Osmanlı Muharib-beyleri) olarak adlandırdığı üçüncü bir ayan kategorisini örneklemelerle izah etmeye çalışmaktadır. Bu kategoride ele aldığı isimler Vidinli Pasvanoğlu Osman Paşa, Bağdatlı Süleyman Paşa, Akkalkı Cezzar Ahmed Paşa ve Yanyalı Tepedelenli Ali Paşa'dır.

Selim Aslantaş, bildirisinde Sırp milletinin inşa sürecinde tarihin rolünü konu almakta, bu bağlamda Sırp isyanları üzerinde durmaktadır ("*Sırp Milletinin İnşasında Bir Araç Olarak Tarib*", s. 97-103). Sırp tarihçilerin Sırp milletinin

inşasında Sırp isyanlarını nasıl bir araç olarak kullandıklarına dair izahlar getirmektedir.

Polonya Kralı III. Jan Sobieski yaşamının her safhasında Türklerle yakından ilgilidir. Türk olgusu ile çevresi ve ailesi vasıtasıyla daha çocukluğundan tanışıktır. Bu tanışıklık 1654 yılında elçilik görevi ya da 1673, 1676 ve 1683 yıllarında Osmanlılara karşı savaşlar ile doğrudan temasa dönüşmüştür. Sabire Arık, “*Polonya Kralı III. Jan Sobieski’nin Eşine Yazdığı Mektuplarında Türk Olgusu*” (s. 81-95) başlıklı bildirisinde, Jan Sobieski’nin Fransız eşi Maria Kazimiera d’Arquien yani Marysienka’ya ondan ayrı kaldığı dönemlerde yazdığı ve genellikle 1665-1683 yılları arasında kapsayan mektuplarda Türk olgusunun ve Sobieski’nin Türklere karşı yaklaşımının izini sürmektedir. Mektupları meydana geldikleri yıllara ve olaylara göre dört grupta inceleyen yazar, özellikle 1683 yılı Viyana Kuşatması sırasında yazılan mektupların Osmanlı tarihi açısından önemine vurgu yapmaktadır. Mesela Sobieski’nin savaştan bir gece önce kaleme aldığı 12.09.1683 tarihli mektubu Viyana önlerindeki Türk mevkiilerinden ve saldırı planlarından bahseden verdiği bilgiler açısından kıymet biçilemez bir kaynaktır. Savaştan hemen sonra 13. 09.1683’de Kara Mustafa Paşa’nın çadırından yazdığı mektupta da Türk yenilgisi ve kendi zaferinden bahsetmektedir.

Aleksandar Fotić, Aynarozlu Gezgin Keşişler konusunu ele alan ilgi çekici bir bildiri kaleme almıştır (“*Athonite Travelling Monks and the Ottoman Authorities (16th-18th Centuries)*”, s. 157-165). Athos manastırları bireysel ya da tüm Athos cemaati adına küçük ya da büyük gezgin keşiş gruplarını Osmanlı toprakları içinde ve dışında pek çok yere gönderiyordu. Toplanan sadakalar manastır mülkü idi. Keşişler sadece seyahat harcamalarını bunun içinden karşılayabiliyorlardı. Sadaka toplama turu basit bir dilencinin işi değildi. Seyahat eden bu keşişler hastalar için dua etmek, günah çıkartmak gibi görevleri de ifa ediyorlardı. 16. ve 17. yüzyıllarda Rusya, Polonya ve Habsburg Monarşisi gibi diğer devletlerde kilise yetkililerinin izni gerekmekteydi. Osmanlı yetkilileri de bağış toplanmasına izin vermekteydiler ve hatta bu sadaka ve bağışlar üzerinden vergi alınmaktaydı (*tasadduk akçesi*). Gezgin keşişler, Osmanlı yetkililerinden rahatsız edilmeksizin sadaka toplamlarına izin veren berat ve fermanlar talep etmekteydiler. Yazar, çalışmasında Hilandar Sırp manastırından gelen gezgin keşişlerinin deneyimini anlatmaktadır.

Alattin Aköz’ün bildirisinde konu, Kanuni Sultan Süleyman’ın 1566 yılında vuku bulan Macaristan seferi üzerine kurgulanmıştır (“*Karaman’dan Sigetvar’a: Bir Eyalet Ölçeğinde Kanuni Sultan Süleyman’ın Son Macaristan Seferi*”, 29-52). Karaman eyaleti bu sefere iştirak etmekle görevlendirilen üç eyaletten birisidir. Bildiride mühimme defterleri, yoklama defterleri gibi konu ile ilgili önemli arşiv malzemesi kullanılmak suretiyle Karaman eyaleti örneğinde eyaletteki askeri hazırlıktan Sigetvar’ın fethine giden sefer süreci ele alınmıştır.

Language, Literature, Education (Dil, Edebiyat, Eğitim) başlığı altında 13 bildiri yer almaktadır. Bildiriler dil ve edebiyat konularında eşit olarak dağılmıştır. Her iki konuda da altışar bildiri bulunmaktadır. Osmanlı Bosnası'nda konuşulan Türkçe'nin özellikleri, imparatorluğun çeşitli bölgelerinde yayınlanmış sözlükler (Boşnakça-Türkçe, Farsça-Türkçe vd.), çeşitli edebî yazın türleri (Kıyafet-nâme, Nasihat ve Islahatnâme vd.), Osmanlılar hakkında manzum ve mensur yazılar kaleme alan yabancı şair ve yazarlar gibi konular bu kısımdaki bildirilerin konuları arasında yer almaktadır. Eğitim konusunda ise tek bildiri bulunmaktadır ve Mehmet Aydın tarafından kaleme alınmıştır.

Mehmet Aydın bildirisinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda yaşayan Yahudilerin 19. Yüzyıldaki eğitimini Alliance Israelite Universelle okulları bağlamında ele almaktadır ("*XIX. Yüzyılın Sonunda Osmanlı Devletinde Alliance Israelite Universelle (A. I. U.) Okullarının Açılması*", s. 263-280). Alliance Israelite Universelle (A.I.U) 1860 yılında Paris'te kurulmuştur. Avrupa dışındaki Yahudilerin "yenileştirilmesi" sorunu A.I.U.'in kuruluşundan kısa bir süre sonra gündeme gelmiş, bu işin eğitimden geçtiği temel olarak kabul edildiği için A.I.U. Okullarının yaygınlaştırılmasına karar verilmiştir. Bunun için Kuzey Afrika ve Yakınoğu'da A.I.U.'in mahalli komiteleri oluşturulmuştur. 19. yüzyılın ortalarında Osmanlı Yahudilerinin yaşadığı merkezlerdeki yerel unsurlar da kuruluşundan hemen sonra A.I.U. Merkez teşkilatı ile temasa geçmişlerdi. Ağustos 1860'da Selanik'te, 1863'de İstanbul'da, 1864'de Gelibolu ve İzmir'de, 1865'de Edirne'de A.I.U.'nin bölge komiteleri kurulmuştur. Türkiye'de ilk demiryollarını yapan Baron Maurice de Hirsch 1873 Aralık ayında özellikle Türkiye Yahudilerinin eğitimi için A.I.U.'e bir milyon franklık bir bağışta bulunmuştur. Bu bağıştan sonra Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen dönemde İstanbul-Edirne-İzmir'deki A.I.U. Okullarının finansal durumu nispeten iyiye doğru gitmiştir. Okullar sadece İstanbul, İzmir ve Edirne gibi büyük şehirlerde değil; Yahudi nüfusunun 1.200 ile 3.000 arasında değiştiği küçük Yahudi yerleşim birimlerinde de açılmıştır.

Yusuf Akçay, "*Kaybedilmiş Miras: Bir Algılama Problemi Olarak Osmanlıca*" (s. 255-262) başlıklı bildirisinde Osmanlıcanın tarihsel süreç içinde gelişimi üzerinde durmakta ve II. Meşrutiyet döneminden itibaren oluşmaya başlayan ve zamanla daha belirgin hale gelen Osmanlıcanın algılanma problemleri üzerinde durmaktadır. Osmanlıcanın medreselerde okutulan müspet ilimler vasıtasıyla bir bilim dili haline geldiğini belirten yazar, Osmanlı'nın geniş coğrafi sınırları içindeki çok dilli ortamda Osmanlıya aidiyet duyan farklı grupların aynı metafizik tasavvurla yoğrulmasının Osmanlıca ile sağlandığını belirtmektedir.

Osmanlı'nın Balkanlara hakim olmasıyla Türkçe hem resmî hem de kültür ve prestij dili olarak önem kazanmıştır. İmparatorluğun diğer bölgelerinde olduğu gibi Bosna-Hersek'te de bilim dili Türkçedir. Ulema adabilleri olan Boşnakça yanında medreselerde okutulan Arapça ve Türkçeyi de bilmekte,

bazıları bu dillerde dinî, tarihî ve edebî eserler kaleme almakta idiler. Halk arasında da Türkçe konuşanlar bulunduğu tahmin edilebilir. Ekrem Čaušević bildirisinin merkezine Bosna-Hersek'te konuşulan Türkçeyi almakta ve 19. yüzyılda bu bölgede konuşulan Türkçe'nin ağız özellikleri üzerinde durmaktadır ("19. Yüzyılda Bosna Hersek'te Konuşulan Türkçenin Ağız Özellikleri", s. 286-294). Čaušević, G. Németh'in "Boşnak Türkçesi" adını verdiği ağzın Batı Rumeli ağzının bir varyantı olduğu görüşünün tartışılabilir olduğunu belirtmektedir. Bulgaristan'ın kuzeybatı bölgeleri, Makedonya ve Kosova'daki Batı Rumeli ağzları anadilleri Türkçe olan kimseler tarafından konuşulan ağzlardır. Bosna-Hersek'te ise asker ve idareci sınıf dışında etnik Türk bulunmamaktadır, dolayısıyla buralarda konuşulan ağız Güney Slavca-Türkçe karışımı olan bir ağızdı. Kelime hazinesi ve özellikle de söz dizimi açısından Batı Rumeli ağzıyla epeyce farklılıkları bulunmaktaydı. Yazar söylediklerini örneklemek için 19. yüzyılda kaleme alınmış üç çevri-yazılı metni kullanmıştır. Bunlardan ikisi hem Türkolog ve hem diplomat olan Prusyalı Otto Blau ve Avusturyalı Carl Sax'ın eserleri ve üçüncüsü ise Türkçeye meraklı olan Bosnalı Fransisken papazı Andrija Glavadanoviç'in grameridir.

Adnan Kadrić, "*The Phenomenon of Conceptual Lexicography in Ottoman Bosnia*" (s. 317-328) başlıklı çalışmasında Osmanlı Bosnası'nda kavramsal sözlük yazımını konu almaktadır. Osmanlı idaresi (1463-1878) döneminde Bosna'da tek dilli, iki dilli (misal: *Lugat-ı Türkî-Bosnevî*), üç dilli (misal: *Lugat-ı Bosnevî-Arabî-Türkî*) ve dört dilli (örnek: *Lugat-ı Arabî-Türkî-Farsî-Bosnevî*) olmak üzere pek çok sözlük meydana getirilmiştir. 15. yüzyılın sonları ve 16. yüzyılın başlarında Bosna kasaba ve şehirlerinde ilk mektepler ve medreseler kurulmuştur. 16. yüzyılda nüfus çoğalmış, nüfus arasında İslam'ın yayılması hız kazanmış ve okur-yazar nüfus oranı artmıştır. Yeni eğitim sistemi sebebiyle, bu yüzyıl genel olarak pedagojik/didaktik sözlüklerin başlangıcı olarak tanımlanmaktadır. Şiirsel sözlükler 16. yüzyılda başlamış ve 19. yüzyıla kadar sürmüştür. Terminolojik kavramsal sözlükler ve hem terminolojik hem şiirsel sözlük şerhleri yan yana gelişmiştir. Osmanlı İmparatorluğunun diğer bölgelerinde kullanılan sözlükler Bosna'da da kullanılmaktaydı. Osmanlı Bosnasında en bilinen Farsça-Türkçe sözlük İbrahim Şahidi tarafından yazılmış olan sözlüktü. Yazar, Bosna'daki Osmanlı eğitim kurumlarında en çok kullanılan Arapça-Türkçe sözlüklerin isimlerini de kaydetmektedir (s.319). Boşnakça-Türkçe sözlükler içinde en popüler olanı Muhammed Hevai Uskufî Bosnevî tarafından yazılmış olan *Makbul-i Arif* idi. Türkçe-Boşnakça sözlükler genelde anonimdi. Harekeli Türkçe-Boşnakça sözlükler Bosna medreseleri ve diğer eğitim kurumlarında Türkçe'nin telaffuzu konusundaki araştırmalar için oldukça ilginçtir. Kadrić, Osmanlı Bosnasında doğu dillerinde kavramsal eşanlamlı/sözlükleri şu gruplara ayırarak başlıklar altında detaylandırmıştır: 1) Genel Kavramsal Sözlük/Eşanlamlılar; 2) Tematik Kavramsal Sözlük/Eşanlamlılar (Vişegradlı Osman Dzumhur- *Cenabn's-sibyan*; Anonim Sözlük: *Lugat-ı Arabî-Türkî-Bosnevî*); 3) Terminolojik Kavramsal Sözlükler/Eşanlamlılar; 4) Şiirleştirilmiş Kavramsal

Sözlükler/Eşanamlılar (Osman b.Hüseyin Bosnevî- Tuhfe-i Manzûme; Muhammed Hevai Uskufî Bosnevî- *Makbul-i Arif*; Muhammed b. Ahmed er-Rumş Ebu'l-Fadl Bosnevî- *Subba-i Sibyan*; Ebu Bekr b. Seyfu'l-hak ibn Muslihuddin el-Bosnevî).

Sözlüklerden bahseden bir diğer bildiri Şirvan Kalsın tarafından hazırlanmıştır (“*Farsça-Türkçe Manzum Sözlüklerde Dil ve Üslup*”, s. 329-343). Farsçanın öğretilmesi amacıyla Anadolu’da Farsça-Türkçe sözlükler, Türkçenin ve lehçelerinin öğretilmesi amacıyla da İran, Azerbaycan, Hindistan ve diğer bölgelerde Türkçe-Farsça sözlükler yazılmıştır. Bu bildiri de Farsça-Türkçe manzum sözlükler tanıtılmakta ve bunların dil ve üslup özellikleri anlatılmaktadır.

A. Mevhibe Coşar, Türk toplumunun sosyal anlamda geçirdiği değişim ve gelişmeleri takip etmeye imkan vermediğini belirttiği “*Osmanlı Kanunnamelerinde Söz Varlığının Niteliği*” (s. 295-302) konusunu ele alırken, Emek Üşenmez Hoca Ahmed Yesevi’nin “Hikmet” adlı dinî-tasavvufî manzumelerinden oluşan ‘Divân-ı Hikmet’inin dil özellikleri hakkında yazmaktadır (“*Divan-ı Hikmet’in Dili Hakkında*”, s. 391-397).

Sema Uğurcan, Üsküp doğumlu olan ve çocukluğunu Rumeli topraklarında geçiren Yahya Kemal’in şiirlerinde Rumeli olgusunu konu almaktadır (“Yahya Kemal’in Edebî Eserlerinde Rumeli”, s. 381-389). Yazar, Yahya Kemal’in “Açık Deniz”, “Kaybolan Şehir”, “Ezan-ı Muhammedî” şiirlerini Rumeli’ye yakılan bir ağıt gibi görmenin mümkün olduğunu ancak söyleminde intikam hissi, ağır itham, yeniden dönüş gibi telkinlerin bulunmadığını belirtir.

Müjgan Çakır 1330 yılında İstanbul’da eski harflerle basılan A’vanzâde Mehmed Süleyman’ın *Ulûm-ı Hafiyeden Musavver ve Mükemmel Kıyâfet-nâme* isimli eserini tanıtırken (“*Kıyâfet-nâme Edebî Türünün Tarihsel Gelişimi Bağlamında A’vanzâde Mehmed Süleyman’ın Kıyâfet-nâmesi Örneği*”, s. 281-286); Vehbi Günay siyasetname türünde yazılmış olan *Hâb-nâme-i Veysî* adlı eseri ve yazarı Veysî Efendi (Üveys bin Mehmed el-Alaşehri)’yi tanıtmaktadır (“*Osmanlı Nasîbat ve İslahatnâme Geleneginde Veysî ve ‘Hâbnâme’sinin Yeri*”, s. 303-315). Hanife Koncu bildirisinde başka bir yazın türünü ele almakta, manzum olarak kaleme alınmış Cüzdân-nâme Kasidesi adlı mizah eserini tanıtmaktadır (“*Mizâb Geleneginden Bir Örnek Kasîde-i Cüzdân-nâme*”, s. 363-379).

Nesrin Tağızade Karaca bildirisinde “Türkiye’yi hiç görmediği halde kendini bir Türk gibi hisseden ve bir Türk şairi gibi yazabilen” İrlandalı şair James Clarence Mangan’ı, onun Doğu ve özellikle Divan edebiyatı konularına yaklaşımını ele almaktadır. (“*İrlandalı James Clarence Mangan (1 Mayıs 1803- 20 Haziran 1849) ve Divan Edebiyatı*”, s. 345-362). Mangan, 1800’lü yılların ilk yarısında İrlanda’da doğmuş ve büyümüştür, bu ülkeden dışarı hiç çıkmamıştır. Dönemin İran edebiyatı ve Türk edebiyatına büyük ilgi duymuştur, ancak bu doğrudan değil, tercüme kanalıyla edinilen bir ilgidir. İrlanda şiirinin

öncülerinden kabul edilen ve İrlanda ulusal marşını yazmış olan Mangan, Oxford Antolojisinde (Oxford Antologie English) İrlanda Şairleri kategorisinde değil, Türk Şairleri kategorisinde yer alır. Mangan Osmanlı-Türk kültürünü özümsemiş, kendi kendine öğrendiği Türkçe ile şiirler ve düz yazılar kaleme almıştır.

Bir başka şair ve yazar da Durmuş Yılmaz'ın bildirisine konu olmuştur. Durmuş Yılmaz, bildirisinde Navarin deniz savaşı ve Fransız şair ve yazar Victor Hugo'nun bu savaşı hakkında yazmış olduğu "Navarin" başlıklı şiirini işlemektedir ("La Bataille Navale de Navarin Entre La Flotte Ottomane Et Celles D'anglo-Franco-Russe Et Le Poeme Intitule "Navarin" De Victor Hugo, Le Poete Et L'ecrivain Tres Connu Français", s. 399-410). 1821 yılında Mora yarımadasında Yunan isyanı patlak vermiş, Büyük Britanya, Fransa ve Rusya bu isyanı desteklemiştir. Osmanlı hükümetinin Mısır valisi Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemesi üzerine bir Mısır donanması Navarin'e gelmiştir. Rusya, Avusturya, Fransa ve Büyük Britanya'nın müttefik donanması 20 Ekim 1827'de ani bir saldırı ile Navarin Körfezi'nde demirlemiş bulunan Osmanlı ve Mısır gemilerini yakıp yok etmişlerdir. İngiliz şair Lord Byron isyana katılanlara moral ve cesaret vermek üzere 1823 yılında Mora'ya gelmiştir. Fransız şair ve yazar Victor Hugo da 1829'da Paris'te 41 şiirin yer aldığı "Les Orientales" başlıklı kitabında 7 kısımdan ve 295 mısradan oluşan ve Navarin savaşını konu alan şiirini yayınlamıştır. Her iki şairin de amacı isyanı ve isyancıları yüceltmektir.

Reforms, Modernizations & The Impact of the Foreign Powers (Reformlar, Modernleşme ve Dış Güçlerin Etkisi) sınıflaması altında 14 bildiri bulunmaktadır. Bildiriler genel olarak 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarına odaklanmıştır. Sadece bir bildiri bu yüzyıllar dışındadır ve 16. yüzyıl ile ilgilidir. Söz konusu bu bildirinin yazarı Yasemin Bayezit, Osmanlı Devleti'nin merkezî mutlak yönetim biçiminde karşılaşılan sorunları "ilmiye zümresi" bağlamında ele almaktadır ("Osmanlı Klasik Döneminde 'Merkezî' Uygulama ve İlmîyye Bürokrasisinde Bu Açıdan Karşılaşılan Sorunlar", s. 413-423). Osmanlı Devletinde her silkin giriş kuralları belirlenmiş ve silkler kontrol altında tutulmak istenmiştir. Bildiride, kurallara uymadan bir silke girmek isteyen kimseler için kullanılan "ecnebi" terimi üzerinde durulmuş, bu konu ile ilgili 16. yüzyıla tarihlenen örnekler verilmiş ve devletin "ecnebi"leri engelleme adına aldığı bir takım önlemler anlatılmıştır.

19. yüzyılın ikinci yarısında Akka önemini yavaş yavaş kaybederken, Yafa ön plana çıkmış ve Filistin'in başlıca liman kenti olmuştur. 19. yüzyılın başlarında Nablus, Gaza, Kudüs ve El-Halil (Hebron)'den Yafa'ya bir tüccar ve müteşebbis göç dalgası başlamıştır. Bu süreç, Mısır işgali (1830-1840) sırasında ivme kazanmış ve Osmanlı idaresinin sonuna kadar ve hatta sonrasında da devam etmiştir. Yafa'nın ekonomisi öncelikle ihracat ve ithalata ve hacılarla yapılan alışverişe yönelikti. Ancak, yakın civardaki ziraî üretim, özellikle de narenciye tarlaları ve ihraç için bu ürünlerin işlenmesi de şehir için büyük öneme

sahipti. 1850'lere kadar bu ekonomi dalı tamamen Müslüman müteşebbislerin kontrolünde idi. Bu tarihten itibaren Hıristiyan göçmenleri çekmeye başladı ve 1890'lar süresince yeni gelen Siyonist göçmenler bu alana yatırım yapmaya başladılar. Ticaret ve narenciye üretimi Yafa'nın refah ve büyümesini sağladı. Yafa'nın bu ekonomik gelişimi ve narenciye üretiminin önemli bir yatırım alanı oluşunun hikâyesi Mahmoud Yazbak'ın *"19th Century Palestinian Commercial Networks: The Oranges of Jaffa"* (s. 577-587) başlıklı bildirisinde konu edilmektedir.

Ruhi Özcan bildirisinde, Mısır valisi Kavalalı Mehmed Ali Paşa'nın oğlu komutasındaki Mısır Kuvvetlerinin Aralık 1832'de Konya'yı işgal etmesini, Konya önlerinde Osmanlıların yenilgisi ile biten savaşı ve iki kuvvet arasında 1833'de yapılan Kütahya Anlaşması ile Konya'nın Mısır kuvvetleri tarafından boşaltılmasını anlatmakta ve bu hadiselerin Konya'daki malların fiyatlarına etkisini tartışmaktadır (*"Mısır Meselesinin Konya Ekonomisine Tesiri"*, s. 489-499).

Osmanlı Tanzimat Fermanı 3 Kasım 1839'da Mustafa Reşid Paşa tarafından duyurulmuştur. Bu ferman devletin resmi gazetesi olan Takvim-i Vekayi'de yayınlanmış ve birer nüshası vilayetlere gönderilmiştir. Mehmet Demiryürek bildirisinde Tanzimat Fermanı'nın Kıbrıs'a ne zaman ulaştığı, Fermanın Kıbrıs'ta önce hangi alanda uygulandığı, Büyük Meclis ve Küçük Meclis'in ne zaman kurulduğu, 1841/42 bütçesine göre bunların ne kadara mal olduğu kimi konulara yer vermektedir (*"Tanzimat Dönemi Kıbrıs Mubassıllarından Mehmet Talat Efendi ve Tanzimat Fermanının Kıbrıs'ta Uygulanması (4 Ekim 1840-27 Ekim 1841)"*, s. 441-454).

Yonca Köksal, Sadrazam Kıbrıslı Mehmed Emin Paşa'nın 1860 yılında teftiş memurluğu sırasında Osmanlı yönetimindeki Kuzeybatı Bulgaristan-Tuna'nın güney kıyısındaki toprakların yeniden dağıtılmasını ele almaktadır. Bu toprak reformunu Rusya'nın 1861 reformlarıyla karşılaştırarak analiz etmektedir. (*"Land Reform in Northwestern Bulgaria During the Tanzimat Era"*, s. 455-462)

Kızılhaç (Salib-i Ahmer) ve Kızılay (Hilâl-i Ahmer) teşkilatlarının kurulmasındaki temel esaslar 22 Ağustos 1864'de on altı devlet tarafından imzalanan Cenevre Sözleşmesiyle belirlenmiştir. Kurtarıcı teşkilat ve hastaneler ile buralarda çalışanlar için beyaz zemin üzerine Kızılhaç işareti ortak sembol olarak kabul edilmiştir. Cenevre Sözleşmesi'yle birlikte Milletlerarası Kızılhaç Komitesi resmen tanınmıştır. Osmanlı devleti Cenevre Sözleşmesini daha sonra 5 Temmuz 1865 tarihinde imzalamıştır. Ancak Hilâl-i Ahmer Cemiyeti hemen kurulamamıştır. Sırbistan ve Karadağ Seferleriyle Osmanlı-Rus Harbinde savaş alanlarında yaralı Osmanlı askerlerine yardımda bulunacak bir teşkilatın varlığına duyulan ihtiyaç açıkça hissedilmeye başlanmış ve Kızılhaç işaretinin yerine "hilâl-i ahmer" (Kızılay) sembol olarak kullanılmak üzere Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti II. Abdülhamid döneminde 14 Nisan 1877'de resmen kurulmuştur. Mesut Çapa, *"Osmanlı'nın Batılılaşma Sürecinde Bir Dernek: Osmanlı Hilâl-i Ahmer Cemiyeti"* (s. 425-440) başlıklı bildiride Hilâl-i Ahmer (Kızılay)

cemiyetinin kuruluşu ve özellikle 1908 ve 1918 arasında II. Meşrutiyet dönemindeki faaliyetlerini anlatmaktadır.

Mehmet Okur bildirisinde, 1871'de Alman İmparatorluğu'nun oluşumundan sonra yönünü Balkanlara yöneltmiş olan Avusturya-Macaristan'ın Balkan politikasını, Balkan Gazetesi'ndeki yansımaları üzere ele almaktadır ("XIX. Yüzyılın Sonu ve XX. Yüzyılın Başında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Balkan Politikası", s. 475-488). Gazetenin Konu ile ilgili haber ve değerlendirmeleri yer yer aynen alıntılanmıştır.

1869-1875 yılları arasında Belçikalı Yahudi müteahhit Baron Hırş tarafından inşa edilmiş olan Rumeli Demiryolları için Osmanlı Devleti'nin sermaye tedariki ve sermayenin özellikleri Yuko Saito tarafından yazılmış olan "Rumeli Demiryolları İnşaat İçin Sermaye Tedariki ve Baron Hırş" (s. 537-541) başlıklı bildirinini konusunu oluşturmaktadır.

Burcu Özgüven, Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde inşaat ve onarım faaliyetlerini konu aldığı bildirisinde, 19. yüzyılın ortalarından itibaren şehrin mimarî dönüşümünde hangi unsurlar rol oynamıştır? Yeni resmi dairelerin yapımında geleneksel mimarîyi niçin terk etmişlerdir? Eski ve yeni ekolü bir araya getirme olasılığı var mıydı? şeklinde ortaya koyduğu soruların cevaplarını tartışmaktadır ("Construction and Reparation Activities in the Late Ottoman Empire", s. 507-518).

19. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı'nın Hıristiyan tebaasından bazılarının özellikle de Ortodoks Ermeni Kilisesinden ayrılarak Protestan olan Ermenilerin Amerika Birleşik Devletleri'ne gitmeleri iki ülke arasında diplomatik problemlere sebep olmuştur. Bu problemlerden biri vatandaşlığa kabul idi. Nurşen Mazıcı, bildirisinde iki ülke arasında neredeyse yüzyıl boyunca çözümlenemeyen vatandaşlık meselesini Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti olmak üzere iki dönemde ele almaktadır ("Naturalization Problem Between Turkey and the United States", s. 463-473).

Kemal Üçüncü, "Osmanlı İmparatorluğunun Son Döneminden Türkiye Cumhuriyetinin Kuruluş Sürecine Folklor Araştırmalarının İşlevi" (s. 561-575) başlıklı bildirisinde 1900'lü yılların başlarında Türkçülük hareketlerinin etkisi ile bir bilim dalı olarak ele alınmaya başlayan folklorun, Milli Eğitim Bakanlığı bünyesinde bir Milli Folklor Enstitüsü'nün kurulduğu 1966 yılına kadar olan tarihsel yolculuğunu anlatmaktadır.

Daniel Panzac bildirisinde 1908-1914 yılları arasında "Jön Türkler ve Deniz Kuvvetleri" konusunu işlemektedir. ("Les Jeunes Turcs Et La Marine (1908-1914)", s. 519-1938). İttihat ve Terakki Cemiyeti 1909 ile 1913 yılları arasında kademeli olarak gücü elinde toplar ve bu dönemde Osmanlıcılıktan ziyade Türkçülük temelinde bir milliyetçilik anlayışı benimsenmeye başlanır. İttihatçılar II. Abdülhamid yönetimini batıya karşı bağımlılığı sebebiyle eleştirirler fakat

devleti kurtarmak için giriştikleri modernleştirme hareketinde bizzat kendi yönetimleri batının yöreğine girer. Donanmanın bu paradoksun en büyük göstergelerinden biri olduğunu belirten Panzac çalışmasında bu bağlamda önce İngilizler aracılığıyla yapılan reformlardan ve ardından 1014'den sonra Almanlarla kurulan ilişkilerden bahsetmektedir.

Ahmet Özgiray bildirisinde 1912-1938 yılları arasında Türkler ile Arnavutluk arasındaki siyasî ilişkileri ele almaktadır ("*Turco-Albanian Political Relations (1912-1938)*", s. 501-506).

Serap Tabak 1909-1914 yılları arasında Aydın vilayeti İzmir Sancağı'na bağlı olan Kuşadası kazasının sosyal ve ekonomik yapısını bildirisinde işlemiştir ("*Kuşadası Kazası'nın Sosyal ve Ekonomik Yapısı (1909-1914)*", s. 543-560).

Socio-Political & Economic Life (Sosyo-politik ve Ekonomik Hayat) başlığı altında 20 bildiri yer almaktadır. Bu kısımda 16. yüzyıldan 20. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun sosyo-ekonomik hayatı ile ilgili çeşitli konular yer almaktadır. Genel olarak bildirilerin, konuları ile ilgili arşiv kaynaklarına dayalı olarak kaleme aldıkları görülmektedir. Tahrir defterleri, evkaf muhasebe defterleri, avarız defterleri, tereke defterleri, mühimme defterleri, nüfus defterleri gibi Osmanlı imparatorluğunda sosyal ve ekonomik işleyişin incelenmesinde şüphesiz son derece önemli arşiv malzemesi bu bildirilerde başvuru kaynaklarıdır.

A.Latif Armağan bildirisinde Edremit Körfezi ve Ege Adaları'nda özellikle de Midilli, Cunda ve Girit Adalarında 18. yüzyılın ikinci yarısı ve 19. yüzyılın başlarında zeytinyağının üretim ve ticarî durumunu, buralardan İstanbul'a gönderilen zeytinyağı miktarını arşiv belgelerine dayalı olarak incelemektedir. Bölge halkının önemli bir kısmının geçim kaynağı olan zeytinyağı üretimi büyük ölçüde iç pazara yönelikti ve başlıca pazar da İstanbul'du. Edremit kazasında üretilen zeytinyağı İstanbul dışı yerlere ve yabancı tüccara satılmıyordu ("*XVIII. Yüzyılın İkinci Yarısında Edremit Körfezi ve Ege Adalarında Zeytinyağı Üretimi ve İstanbul'un Zeytinyağı İhtiyacının Karşlanması Üzerine Bir Araştırma*", s. 591-605).

Mehmet Yılmaz ise bildirisinde Osmanlı'da patates tarımının başlaması ve bunun 19. yüzyılda Osmanlı'ya etkilerini konu almaktadır ("*Osmanlı'da Patates Tarımının Başlaması ve Sonuçları*", s. 821-834). Yazar öncelikle patatesin Avrupa'ya gelişini konu edinmekte, 16. yüzyıldan başlayarak İspanya, İngiltere, İtalya, Almanya, İsviçre ve nihayet Fransa'nın patates ile tanışıklığını hikâye etmektedir. Yazarın ifadesine göre, patatesin Osmanlı topraklarına geliş ile ilgili kesin bir zaman söylenememekle birlikte, ilk defa II. Mahmud döneminde saray mutfaklarına girdiği tahmin edilmektedir. 1850'lere kadar Osmanlı'da patates tüketimi çok yaygın değildir ve daha çok yabancı konuklara ikram maksadıyla ithal edilmektedir. Patates ziraatı da Boğaziçi ve Adapazarı civarında 1877 ve 1878 Osmanlı-Rus savaşlarından sonra başlamıştır.

M. Akif Erdoğan da bildirisinde patates gibi bir kök bitki olan kolkas (colocasia)'ın Osmanlı Kıbrısındaki üretimini konu almaktadır. Yazar 1572 tarihli tahrir defterine göre bu tarihte adanın pek çok köyünde kolkas üretildiğini belirtmektedir ("*Colocasia Prodcut in Ottoman Cyprus*", s. 641-644).

Latif Daşdemir bildirisinde, 19. yüzyıl ortalarına kadar resmî bir bankanın bulunmadığı Osmanlı Devleti'nde para vakıflarının kredi kurumları olarak ele alınması ve özellikle bu bağlamda taşradaki durumun ortaya konulması gereğinden yola çıkarak Afyonkarahisar'daki para vakıflarını konu etmektedir. 16. yüzyılda Afyonkarahisar'da mevcut 442 vakıftan 92'si para vakfidir ("*Osmanlı Devleti'nde Bir Finans Kaynağı Olarak Para Vakıfları (Afyonkarahisar Örneği)*", s. 627-640).

Kayhan Orbay, Sultan II. Murad ve II. Mehmed zamanlarında mirliyalık, beylerbeyilik ve vezirlik gibi hizmetlerde bulunan Saruca Paşa'nın Gelibolu'da bulunan vakfının 17. yüzyıl malî tarihini vakfın muhasebe defterlerine dayalı olarak incelemektedir ("*Gelibolu'da Saruca Paşa Vakfı'nın Malî Tarihi*", s. 727-741). Saruca Paşa vakfı külliyesi bir imaret, medrese, cami ve türbeden oluşmaktadır. Vakfın 1017/1609 ila 1052/1642 yılları arasını kapsayan yaklaşık 30 yıllık bir süre için 26 adet muhasebe defteri bulunmaktadır ki yazarın ifadesi ile bu sayıdaki defter fevkalade sağlam bir seri oluşturarak vakfın iktisadî gelişimini görmeye olanak sağlamaktadır. Sultan ve hükümdar ailesi vakıfları (selâtin vakıfları) ile vezirler ve ağalar gibi yüksek mevki sahibi devlet adamlarının vakıfları iktisadî ve sosyal tarih araştırmacıları için son derece büyük öneme haizdir. Bu vakıf kurumlarının malî tarihleri yerel iktisadî koşullar ile bir karşılıklı-bağımlılık ve etkileşim göstermektedir. Yazar'ın amacı da 17. yüzyılın ilk yarısında Trakya bölgesinin tarihine Gelibolu'da Saruca Paşa vakfının malî gelişimini izlemek suretiyle katkıda bulunmaktır. Saruca Paşa vakfı Trakya bölgesinde hem kırsal hem de kentsel gelirlere sahip büyük bir vakıftır. Vakfın iktisadî tarihi Trakya bölgesindeki iktisadî gelişme konusuna ışık tuttuğu gibi aynı yarım yüzyıl içinde malî çöküş yaşamakta olan bazı büyük Anadolu vakıflarının iktisadî gelişim seyirleri ile karşılaştırma imkânı da vermektedir.

Osmanlı devlet bütçesi ile ilgili kayıtlar iki tür defterde tutulmaktaydı. Devletin gelir ve giderleri- bütçe kayıtları 'erkam' defterlerinde yer almakta; bu bütçe kayıtlarının açılımı yani gelir ve gider alanları detaylı olarak 'ruznamçe' defterlerine yazılmaktaydı. Ruznamçe defterlerinde, erkam defterlerinde rakamsal olarak belirlenen gelirlerden merkezî hazineye ulaştırılan paralar günü gününe kaydedilmekte ve ayrıca bu paraların hangi gider birimine aktarıldığı da detaylı bir şekilde gösterilmektedir. Mehmet İpçioğlu bildirisinde Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde bulunan 1622 yılına ait bir ruznamçe defterine (Kamil Kepeci: No. 1696) göre Osmanlı Devleti'nin bir yıllık gelir ve giderlerini tespit etmektedir ("*Bir Osmanlı Bütçesi Örneği: 1622 Taribli Ruznamçe Defteri*", s.679-685).

Jelena Mrgić bildirisinde, 16. yüzyıl Osmanlı Bosnası örneğinde sanayi öncesi toplumda iklimin tarımsal üretime etkisini incelemektedir. Yazar, Bosna

ve Zvornik sancaklarının tahrir defterlerine (Bosna: 1604 tarihli defter; Zvornik: 1548 ve 1600 tarihli defterler) dayalı olarak Bosna'da tarımsal üretime muhtemel iklim değişikliklerinin etkileri; bölge halkının bu değişimler karşısında kültürel-iktisadi tepki ve çözümlenmeleri; yeni yaşam koşullarına uyumları gibi konuları irdelemektedir ("*Climate Impact on Agricultural Production in Pre-Industrial Society- Some Indications from 16th Century Ottoman Bosnia*", s. 717-726).

Hatice Oruç, 1528/30 tarihlerinde tutulmuş olan kale mustahfızan timarları icmal tahrir defteri kayıtlarına dayalı olarak Bosna sancağı kalelerinde timâr sistemi, timâr sahipleri, timâr tevcih sebepleri gibi konuları ele almaktadır. Bu tarihte Bosna'da 59 kale mevcut olup, mustahfızanı timar tasarruf eden kale sayısı 28 ve mustahfızanı ulufe tasarruf eden kale sayısı 31'dir. Defter 1528/30 tarihli olmakla birlikte 1530 ile 1540 yılları arasında ilave edilen çok sayıda derkenar kayıt bulunmaktadır. Bu derkenarlar genellikle timârlar ile ilgili olup, timâr tevcihleri konusundaki çeşitli uygulamaların örneklerini içermektedir. Dolayısıyla defter, 1530-1540 yılları arasında on yıllık süreç içerisinde Bosna sancağı kalelerinde timâr sistemi, timâr tasarrufu ve tevcihi ile ilgili uygulamaları ortaya koymayı mümkün kılmaktadır ("*1528/30 Tarihli Mücmel Tahrir Defterine Göre Bosna Sancağında Mustahfız Timarları*", s. 743-761).

18. yüzyılın sonlarında Mehmed Hâşim *İmâ-yı Törebât-ı Büldânân* adını verdiği bir seyahatname kaleme almıştır. Seyahatnamenin bitiriliş tarihi 1798'dir. Mehmed Hâşim seyahatnamesine Bahr-ı Sefid yani Akdeniz ve Ege'deki adalardan başlar. Bu kısımda Batı Anadolu'nun sahil şeridi üzerinde yer alan bazı yerleşim yerleri hakkında da bilgiler verir. Akdeniz adalarından sonra Berriyyetü's-şam eyaletine (Suriye) ve ardından Anadolu'ya girer. Bundan sonra "*Der-beyân-ı Rumeli*" adı altında Osmanlı Rumelisine geçer. İlhan Şahin bildirisinde, Feridun Emecen ile yayına hazırladıklarını belirttiği bu seyahatnameyi tanıtılmaktadır. ("*XVIII. Yüzyılın Sonlarına Ait Bir Seyahatname ve Osmanlı Rumelisi*", s. 781-787)

Turan Gökçe bildirisinde, avarız defterlerinin sosyal tarih araştırmalarında kaynak olarak önemine işaret etmekte, 1718 Tarihli Tire Kazası Avarız Defterine göre, tahrir öncesinde ve hemen sonrasında yaşanan veba salgının ortaya koyduğu sonuçları işlemektedir. Defter tahrirden hemen sonra 1718-19 yıllarında yaşanan felaketin sonuçlarını somut bir biçimde ortaya koymaktadır. ("*Salgın Hastalıklar ve Mufassal Avârız Defterleri: 1718 Tarihli Tire Kazası Örneği*", s. 645-661)

Genellikle şerhiye sicilleri içinde yer alan ve bazen müstakil olarak da tutulabilen tereke defterleri ölen kişinin muhalefatı ile bunların rayiç değerleri belirtilerek varisleri arasında taksimini ve vasiye ihtiyaç varsa bunların tespiti ile diğer resmi işlem ve vergileri ihtiva eden resmi kayıtlardır. Nuri Köstüklü bildirisinde Anadolu'nun çeşitli vilayet, kaza ve sancak merkezlerinden rastgele seçtiği örnekler çerçevesinde, tereke defterlerinin Osmanlı aile kurumu araştırmalarında kullanımı konusunu ele almaktadır ("*Osmanlı-Türk Aile Kurumu*

Araştırmalarında Tereke Defterlerinin Yeri ve Önemi (19. yy Örnekleri Çerçevesinde, s. 707-715).

Mehmet İnbaşı bildirisinde 1642 tarihli bir avarız defterinde Erzincan kazası ile ilgili bilgileri değerlendirmektedir (“*Erzincan Kazâsı (1642 Tarihli Avârız Defterine Göre*”, s.663-678). Yazar, avarız defteri olmasına rağmen bu defterde detaylı bilgiler bulunduğunu, kazalardaki mahalleler, reaya, timar ve zeamet tasarruf edenler, vakıflar, hatip, imam, müezzin ve müderrisler, fakirler ve işsizler, sipahi ve cebeci gibi askerî birlikler ile vergiye dâhil ve muaf olan haneler hakkında önemli bilgiler verildiğini belirtmektedir.

Kitapta farklı kaynak grupları üzerinde bir bölgeyi konu alan başka bildirimler de bulunmaktadır. Nilgün Nurhan Kara Aydın vilayetinin İzmir sancağına bağlı bir kaza merkezi olan Seferihisar Kazası'nı Aydın Vilayeti Salnamelerine göre ele almıştır (19. yüzyıl). (“*Salnamelere Göre Seferihisar*”, s.699-706). Nejdet Bilgi'nin bildirisinde de zaman 19. yüzyıldır. 1867 yılına kadar Aydın sancağına ve bu tarihten itibaren de Saruhan sancağına, bugünkü adıyla Manisa iline bağlı bir ilçe olan Alaşehir kazasının nüfusunu 1838 tarihli bir yoklama defteri esas olmak üzere incelemektedir (“*XIX. Yüzyılın Ortalarında Alaşehir Kazası'nın Nüfusu*”, 613-626.). Cahit Telci Sığla sancağının 1831 senesinde ilk modern nüfus sayımları sırasında hazırlanmış olan *icmal nüfus defterini* kullanarak sancak genelinde toplam nüfusu konu edinmiştir (“*XIX. Yüzyılın İlk Yarısında Sığla Sancağı'nın Nüfusu*”, s. 807-820). Kazuaki Sawai, mühimme defterlerinden bazı örneklerle 16. yüzyılın ikinci yarısında İstanbul'daki nüfus artışının sebep olduğu sorunlara ve devletin aldığı tedbirler değinmektedir (“*16. Yüzyılın İkinci Yarısında İstanbul'da Nüfus Artışı ve Tedbirleri*”, s. 789-794.). Tom Sinclair, ortaçağın sonlarında ve Osmanlı idaresinin ilk yıllarında Erciş şehrini anlatmaktadır (“*The City of Erciş in the Late Middle Ages and the Early Years of the Ottoman Administration*”, s.795-806). Bilgehan Pamuk 15. ve 16. yüzyıllarda kuzey Epir bölgesinde Osmanlı idaresinin kuruluşu, idari yapılanma, demografik ve iktisadî yapı üzerinde durmaktadır (“*XV-XVI. Yüzyıllarda Kuzey Epir'de Osmanlı İdaresi*”, s. 763-779). Şaban Bayrak ise bildirisinde İzmir'de 16. yüzyılda iç ve dış olmak üzere iki liman olduğunu ve iç limanın zaman için doldurulmasını, nihayet 18. yüzyılın sonlarında tamamen kullanılamaz hale gelişini konu etmektedir (“*Şaban Bayrak, İzmir Limanı'nın Önemi ve İzmir Limanı'nın Doldurulması*”, s. 607-612).

Sources, Historiography, Archives & Libraries (Kaynaklar, Tarihçilik, Arşivler ve Kütüphaneler) başlığı altında 4 bildiri bulunmaktadır.

Vjieran Kursar, “*Some Remarks on the Organization of Ottoman Society in the Early Modern Period: The Question of “Legal Dualism” and Societal Structures*” (s.837-856) başlıklı çalışmasında Osmanlı imparatorluğu'nda yargı/yargının ikiliği meselesi ile ilgilenmektedir. Osmanlı kanunları ve doğası hakkında yazmış olan Köprülü, Barkan, İnalçık, Haim Gerber, Ahmet Akgündüz gibi isimlerin

görüşlerini değerlendiren yazar, şer'î ve sultanî-örfî hukukun toplumu nasıl şekillendirdiği konusunu tartışmaktadır.

Vesna Miović bildirisinde, Dubrovnik (Ragusa) Devlet Arşivi'nde bulunan Osmanlı belgeleri hakkında bilgi vermektedir ("*History of the Ottoman Documents in the State Archives of Dubrovnik (Ragusa)*", s. 857-863). Osmanlıların Ragusalılara verdikleri belgeler Dubrovnik'te "Türk Kañçılaryası" olarak adlandırılan dairede tutulmuş ve saklanmıştır. Osmanlı belgelerinin korunması, kayıt altında tutulması ve tercümesi Türkçe bilen ve "dragoman" adı verilen mütercimlerin sorumluluğunda idi. Dragomanlar Türkçe'nin temel eğitimini İstanbul ya da Bosna'dan gelmiş eğitimciler vasıtası ile edinirler, bu aşamada başarı gösteren öğrenciler Türkçelerini ilerletmek üzere Dubrovnik yetkilileri tarafından Osmanlı İmparatorluğuna gönderilirlerdi. Yaşları 15 ila 20 arasında olan bu öğrenciler eğitimlerinin ilk yıllarını Selanik, Edirne, İzmir ya da Filibe'de geçirdikten sonra İstanbul'a gelirlerdi. Çok sayıda öğrenci eğitimlerini tamamlayarak mükemmel mütercimler olarak geri dönmüşlerdir. Böylece Osmanlı belgeleri kendini işine adanmış ehil kimseler eliyle en iyi şekilde korunmuş ve sınıflandırılmıştır. Belgelerin tercümelerinin pek çoğu günümüze kadar korunmuştur. Ayrıca 18. yüzyılda bazı indeks ve envanter çalışmaları da yapılmıştır. Ancak 1808'de Cumhuriyet'in çöküşü ile beraber Türk kañçılaryası ve arşivi de bundan etkilenmiştir. Aynı yıl Napolyon'un askerleri Türk kañçılaryasının boşaltılmasını emretmişlerdir. Boşaltma esnasında pek çok Osmanlı belgesi de kaybolmuştur. Miović, bu şekilde son zamanlara kadar arşivin tarihindeki önemli olaylara vurgu yapmakta ve arşivin bugünkü durumuna, burada bulunan Osmanlı belgelerine değinmektedir.

Nahide Şimşir bildirisinde, Kazakistan'ın Almatı şehrinde bulunan Milli Kütüphane'nin kısaca tarihçesinden bahsetmekte ve kütüphanedeki Arap harfli 391 eser değerlendirilmektedir ("*Kazakistan Milli Kütüphanesindeki Arap Harfli Türkçe Eserler*", s. 873-880).

Hiroyuki Ogasawara, bildirisinde, 15. yüzyıl itibariyle yazılmaya başlanan Osmanlı kroniklerinde Moğollarının nasıl tarif ve tasvir edildiğini konu etmektedir ("*The Chingizids in the Ottoman Historiography*", s. 865-872).

Women, Individual Careers, Pictures of the Other (Kadınlar, Münferit Kariyerler, Diğer Tasvirler) başlıklı kısım 11 bildiriden oluşmaktadır. Bildiriler 16. ve 19. yüzyıllar arasındaki döneme yayılmış durumdadır.

Jean-Louis Bacqué-Grammont, "*Dobra Venedik, "La Bonne-Venise". La République De Dubrovnik Vue Par Deux Auteurs Ottomans: Piri Reis Et Evliyâ Çelebi?*" (s. 883-887) başlıklı bildirisinde 16. yüzyılın ünlü Osmanlı denizci ve haritacısı Piri Reis'in Kitab-ı Bahriye isimli coğrafya eseri ve 17. yüzyılın ünlü Osmanlı seyyahı Evliya Çelebi'nin *Seyahatnamesi*'nde Dubrovnik Cumhuriyeti ile ilgili kayıtlardan bahsetmektedir.

Gábor Kármán, Koşice (Kassa) yargıcı Johannes Bocatius'ın kaleme aldığı *Relatio vel epistolica commemoratio* adlı eserde Türk imajı konusunu işlemektedir (“*An Ally of Limited Acceptability: Johannes Bocatius and the Image of The Turk in Hungary*”, s. 971-980). Johannes Bocatius 1605 yılında Osmanlı idaresi altında bulunan Buda şehrini ziyaret etmiştir. Bu ziyareti, Sadrazam Lala Mehmed Paşa ile Habsburg karşıtı Macar isyanının lideri Erdel prensi Istvan Bocskai'nin Buda civarındaki toplantılarından hemen sonra gerçekleşmiştir. Deneyimlerini ise söz konusu bu eserde dile getirmiştir.

Hilmi Bayraktar, Avusturya İmparatorluğu'nun Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na dönüştüğü, dış politikanın Macaristan ile müştereken belirlenmesinin kararlaştırıldığı 1867'den 1918'e kadar olan dönemde Macarların Türk milletine yaklaşımlarını ve bu yaklaşıma Osmanlı otoritelerinin verdiği tepkiyi incelemektedir (“*Osmanlı Perspektifiyle Macar Bağımsızlık Hareketi ve Osmanlı-Macar İlişkileri*”, s. 889-906). Bu dönemde Türk-Macar ilişkileri, resmi ve toplumlararası olmak üzere iki farklı yönde gelişmiştir. Resmî ilişkiler daha çok bir parçası bulunduğu Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun ortak kararları çerçevesinde gelişirken, toplumlararası ilişkilerde tarihsel, duygusal ve etnik faktör devreye girmiştir. Macar kamuoyu pek çok konuda kendi hükümetleri yerine Osmanlı hükümetini desteklemiştir. Osmanlı İmparatorluğu da Macar kamuoyundan aldığı destekle, Macar hükümetlerinin icraatlarına müdahale eder duruma gelmişlerdir. Örnek olarak: Haziran 1875'te Hersek isyanı ile başlayan ve 1908 senesinde Avusturya-Macaristan'ın ilhakına kadar devam eden süreç, Türk-Macar ilişkilerinde önemli bir yer tutmaktadır. Avusturya'nın Bosna Hersek'i işgaline Rusya ve Osmanlı'dan başka en büyük muhalefet kendi içerisinden yani Macarlardan gelmiştir. Bosna ve Hersek'in işgali Türkler lehine tezahürat yapan Macar kamuoyu hilafına gerçekleşmiştir. Yazar, incelenen dönemde Türk-Macar ilişkilerinin gelişiminde Macarların Türklerle akraba olduğuna inanan bilim adamı, yazar, basın mensubu ve aydınların çok büyük tesiri olduğunu belirtmektedir.

Robert Holjevac, bildirisinde Dominik rahibi Ivan Stojković ve Basel Konsili açısından Türk imajını çizmeyi amaçlamaktadır. Ivan Stojković Basel Konsili'nde önde gelen isimlerden biridir (“*Ivan Stojković and His Western Church Mission of the Basel Council in Constantinople (1435-1437) Regarding Ottoman Turkes in the Light of Religious and Theological Controversies*”, s. 943-954).

Mevlüt Çelebi bildirisinde, Osmanlı Devleti'nde kadınlara seçim hakkı verilmesi konusunda Vakit gazetesinin hazırlamış olduğu bir anketi konu edinmektedir. Gazeteciler Türk kadınlarına, kadınların seçim hakkı konusunda sorular yöneltmişler, bu anket çerçevesinde kadınlarla yapılan görüşmeler gazetenin 20, 23, 25, 26, 31 Ekim ve 1 Kasım 1919 tarihli sayılarında yayınlanmıştır (“*Osmanlı Devleti'nde Kadınlara Seçim Hakkı Verilmesi Konusunda Yapılan Bir Anket*”, s. 907-921).

Melike Karabacak, siyasî ve edebî bir şahsiyet olan Gülistan İsmet hakkında bir bildiri hazırlamıştır (“*Osmanlı’da Politik ve Edebi Bir Kadın: Gülistan İsmet*”, s. 955-970). Gülistan İsmet (Tevfik), 1890’da II. Abdülhamid döneminde Amerikan Kız Koleji’nden mezun olan ilk Türk kadınıdır. Kolejin orta kısmından mezun olduktan sonra eğitimine özel olarak devam etmiştir. Amerikan Kız Koleji’nde aldığı müzik eğitimini İngiltere’de sürdürmüştür. Gülistan İsmet Hanım Meclis-i Mebusan’da başkâtiplik yapmış olan Mustafa Asım Bey ile 1897 yılında evlenmiştir. Selanik’te buldukları sıra eşi ile birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti’ne girmiş, Cemiyetin Avrupa ve Amerika gazetelerine gönderdiği bildirimleri İngilizceye çevirmiştir. Gülistan İsmet Hanım, yayın hayatına 1 Ağustos 1895’de başlayan ve yazı kadrosunun büyük kısmını kadınların oluşturduğu “Hanımlara Mahsus Gazete”nin de başyazarlarından biridir. Bu gazetenin en büyük özelliği 1895-1908 tarihleri arasında toplam 604 sayı çıkararak en uzun süreli kadın dergisi olmasıdır. Gülistan İsmet’in bu gazetede 1896-1902 yılları arasında seksen dört adet yazıda imzası bulunmaktadır.

Özer Küpeli bildirisinde Gönen ve civarında voyvodalık ve ayanlık makamında bulunan Sepetoğlu Osman konusunu ele almaktadır (“*Anadolu’da Ayanlık Tarihinin Dair Bir Derkenar: Gönen Ayanı Sepetoğlu Osman*”, s. 981-995). Sepetoğlu Osman 18. yüzyılın ikinci yarısında Manyas’ın Bölücekağaç köyünde sıradan bir köylü olarak hayata başlamış, muhteris, silahlara meraklı ve zalim kişiliği ile 1750’lerden sonra güç ve servet sahibi olma yolunda hızla ilerlemiş, 1770’lerde ise nüfuz alanını Manyas ile sınırlamayıp Gönen, Edincik, Bandırma hatta Kepsud’a kadar yaygınlaştırmıştır.

Yeniçerilerin savaş zamanları dışında İstanbul’da yangın söndürmeden geceleri nöbet tutmaya kadar çeşitli görevleri bulunmaktadır. Yeniçeriler, başkentte kanun ve kuralların uygulanmasından sorumlu oldukları gibi taşrada da aynı görevi üstlenmişlerdir. Yasakçılık olarak geçen bu görev yeniçerilerin az bilinen sorumluluklarından biridir. Emine Dinceç bildirisinde taşrada görevlendirilen yasakçıları incelemektedir (“*16. ve 17. Yüzyıllarda Taşrada Yasakçılar*”, s. 931-942).

17. yüzyılın son çeyreğinde hüküm sürmüş olan Leh kral III. Jan Sobieski (1674-1696) bu kitapta ikinci kez Danuta Chmielowska’nın “*L’Intérêt De Jean III Sobieski Pour La Culture Ottomane*” (s. 923-930) başlıklı bildirisine konu olmuştur. Sabire Arık, Jan Sobieski’nin eşine yazdığı mektuplarda Türk olgusunu ele alırken, Danuta Chmielowska da kralın doğuya-Osmanlıya karşı ilgisinden, bu ilgiyi şekillendiren yaşam tarzı, eğitim, savaş alanları gibi çeşitli etkilerden bahsetmektedir.

Hacer Topaktaş bildirisinde, Lehistan ile ilgili 1755 tarihli bir raporu ele almaktadır. Yazarın ifadesi ile rapor 18. yüzyıl ortalarında Lehistan’ın idarî, askerî, hukukî, iktisadî yapısı ile ilgili ayrıntılı bilgiler içermektedir (“*Bir Osmanlı Raporuna Göre XVIII. Yüzyılda Lehistan’ın İdarî, Askerî, İktisadî ve Hukukî Yapısı*”, s. 997-1009).

Sonuç olarak, 16. yüzyıldan 20. yüzyıla (yoğun olarak 19. ve 20. yüzyıllar) Osmanlı tarihinin çeşitli konularının işlendiği 81 bildirinin yer aldığı bildiri kitabı Prof. Dr. Ekrem Čaušević, Prof. Dr. Nenad Moaçanın ve Dr. Vjeran Kursar'ın büyük gayretleriyle bilim âlemine yaptıkları önemli bir katkıdır. Daha önceki tarihlerde yapılmış ve bildirileri muhtemelen ilk sırada maddi olanaksızlıklar sebebi ile basılmamış olan CIEPO Sempozyumlarının mevcudiyeti göz önüne alındığında 18. CIEPO Sempozyumu bildirilerini kitaplaştıran bu editörlerin başarısını teslim etmek gerekir.